

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

STUDY

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

SA EXAM
PAPERS

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RO SUNGULA (P1)

2022

TIMARAKA: 80

NKARHI: Tiawara ti2

Papila leri ra swivutiso ri na tipheji ta 10.

SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

1. Papila leri ri avanyisiwile hi SWIYENGE SWINHARHU:

XIYENGE XA A:	Xikambelantwisiso	(30)
XIYENGE XA B:	Nkomiso/Nkatsakanyo wa ndzima	(10)
XIYENGE XA C:	Ririmi eka mbangu	(40)

2. Hlamula swivutiso HINKWASWO.

3. Sungula XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.

4. Khwatihata ehansi ka xiyenge XIN'WANA na XIN'WANA.

5. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hileswi ti nga xiswona eka phepha ra swivutiso.

6. Tlula ntila endzhaku ka nhlamulo YIN'WANA na YIN'WANA.

7. Landzelela milawu leyi faneleke ya mapeletelo na mavumbelo ya swivulwa.

8. Mikarhi leyi ringanyetiweke

XIYENGE XA A:	50 wa timinete
XIYENGE XA B:	20 wa timinete
XIYENGE XA C:	50 wa timinete

9. Tsala swi basa no vonaka.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1**

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA A: PROSI

1	N'wa-Msapa nkata Khazamula a a nga kalangi a wu nantswa nyangwa wa xikolo. A a nga tirhi, xa yena a ku ri ku tshama ekaya a hlayisa muti loko nuna a yile entirhweni. Mukhalabya wa yena a tirha exilungwini laha a a ri murindzi efemeni ya mandza. Hi ku tshama N'wa-Msapa na nuna na vana va vona va vanhwanyana vanharhu a va tshama eMpheni.	5
2	Eka rin'wana ra masiku Khazamula u kanganyisiwile hi tinsulavoya leti nga n'wi vavisa a ri entirhweni. Yena u rhwariwile a yisiwa exibedhlele xa Charlotte Maxeke laha va nga ringeta hi matimba ku ponisa vutomi bya yena kambe va tsandzeka. Leswi nhloko ya muti a yi nga ha ri kona swilo swi sungurile ku tika emutini wa Khazamula, vana va pfumarile munhu loyi a ta va ngenisa xikolo. Ku lova ka Khazamula swi tisile maxangu na ku tikeriwa. Ndlala na vusweti na swona swi ku vuyavuyani! Ku nga ha lunghi nchumu emutini lowu a wu nyuka hambileswi Khazamula a nga holi nchumu.	10
3	Manana na vana a va pfa va etlela va nga dyangi. Vaakandhawu na vona a va pfa va va phalala hi ku va tisela swakudya. N'wa-Msapa a nga pfumelangi ku twisa ndyangu wa vona ku vava. U sungurile ku dya marhambu ya nhloko. Loko xiyimo xa ha ri tano u vonile ndhawu ya Mpheni yi sungula ku hluvuka. Nhova yi khuleriwa, maveriveri a ya vula leswaku ku ta eku akiweni mavhengele ya swakudya, swiambalo na swin'wana swixavaxavani leswi vanhu va swi tirhisaka.	15 20
4	Loko kontiraka yi fika yi thole vatshwa leswaku va ta tirha. Na yena u vonile ndlela yo tirha. Leswi a a tiva ku sweka vuswa, nyama ya huku na miroho leswi a dyondzisiwile swona hi sirha mana wa yena N'wa-Jim, u tirhisile vutshila lebyi a ri na byona ku sungula xibindzwana xa swakudya. U sungurile hi ku endla madleke a ya xavisa laha a ku a tirhiwa kona. Loko a kumile swimalana u kurisile bindzu ra yena hi ku xavisa na vuswa, nyama ya huku na miroho.	25
5	Vana va N'wa-Msapa a va tshamangi hi mavoko, loko va vuya exikolweni a va pfuna mana wa vona ku basisa ndhawu leyi a swekela eka yona, ku hluba tihuku na ku endla madleke. N'wa-Msapa a nga tlhelelangi endzhaku. Mavhengele ya pfuriwile vanhu va khitikana va ya xavetela. N'wa-Msapa u susuwile laha a xavisela kona, ku vuriwa leswaku a swi nga ri enawini. Hambiswiritano vanhu a va tshikangi ku ya xava swakudya na madleke emutini wa N'wa-Msapa laha a hamba a xavisela kona.	30

6	Siku rin'wana nanhlikani u hlamarisiwile hi vanhu lava nga fika va yimisa movha, va nghena emutini wa yena. Leswi a a tiva vaxavi va swakudya swa yena hi mavito, u ehlekete leswaku a va ta eku n'wi pfariseni bindzu ra yena. A nga swi tivi leswaku ku fika ka vanhu lava a ku ri ku cinca ka vutomi bya yena. Vona va titivisile, va vula leswaku hi vona Van der Merve na Manavele, vo huma eka vufambisi bya mavhengele ya le Mpheni. Va vurile leswaku va lava ku nyika N'wa-Msapa ndhawu leyi a nga ta xavisa swakudya swa xintu. Va tlhele va vula leswaku Ndzawulo ya swa mabindzu lamantsongo yi ta n'wi seketela hi swa timali. Va hlamusele hinkwaswo leswi a swi languteriwile eka yena.	35 40
7	Endzhaku ka mavhiki ya mune N'wa-Msapa u landziwile a yisiwa etihofisini laha a nga hlangana na Holobye wa swa mabindzu lamantsongo. U heleketiwile hi mativula ya yena Vutlhari loyi a nga hlaya maphepha hinkwawo lawa a ya fanele ku sayiniwa. U pfunetile mana wa yena ku ya rhejisitara bindzu. Bindzu ri thyiwile <i>Swakudya swa Xintu eka Khazamula</i> . Vaxavi a va ku hi le ka N'wa-Msapa hi leswi a va tiva yena. N'wa-Msapa u tirhile na Vutlhari loko lavan'wana vana va ye exikolweni. U xavile movha a tlhela a thola muchayeri loyi a hamba a yisela vanhu lava a va lava ku tiseriwa swakudya emakaya no ya xava leswi a swi laveka evhengeleni. Bindzu ri ndlandlamukile ri tlhela ri lombamba van'wana va'nwamabindzu vito ra rona na ku va dyondzisa maswekelo. Vhengele ra <i>Swakudya swa Xintu eka Khazamula</i> ri hluvurile N'wa-Msapa vusweti kambe a nga rivalangi lomu a huma kona. U pfunetile xikolo xa Mpheni hi mphakelo wa swakudya.	45 50 55

[Vutitumbuluxeri]

- 1.1 Xana N'wa-Msapa na ndyangu wa yena a va tshama kwihi? (1)
- 1.2 Kombisa khombo ra ntirho lowu Khazamula a a tirha wona. (2)
- 1.3 I yini lexi vangeke rifu ra Khazamula? (2)
- 1.4 Kombisa swiphiko swimbirhi leswi vangiweweke hi ku lova ka Khazamula. (2)
- 1.5 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti landzelaka:
Vuswikoti lebyi N'wa-Msapa a ri na byona a byi ri byo ...
- A hlaya.
B vulavula.
C sweka.
D phakela. (1)
- 1.6 Hlamula HI SWONA kumbe A HI SWONA kutani u seketela nhlamulo ya wena.
- 1.6.1 N'wa-Msapa u humelerile evuton'wini bya yena hikwalaho ko dyondzeka. (2)
- 1.6.2 Mana wa N'wa-Msapa a a ha hanya. (2)

- 1.7 Hi rihungunkulu leri tisiwaka hi ndzimana ya 5? (2)
- 1.8 Hi kwihi ku cinca loku tisiweke hi va Ndzawulo ya swa mabindzu lamantsongo evuton'wini bya N'wa-Msapa? (2)
- 1.9 Hi ku vona ka wena i yini lexi a xi endla leswaku N'wa-Msapa a ehleketa leswaku Van der Merve na Manavele a va ta eku pfaleni ka bindzu ra yena? (2)
- 1.10 Vito ra Vutlhari ri thiyiwile kahle ku ya hi leswi humeelaka eka xitshuriwa lexi. Seketela mhaka leyi. (2)
- 1.11 I yini lexi nga endla leswaku N'wa-Msapa a nga rivali lomu a huma kona. (2)
- 1.12 Xana i mhaka ya kahle ku va N'wa-Msapa a thyile bindzu ra yena, 'Swakudya swa Xintu eka Khazamula'? Vula Ina kumbe E-e kutani u seketela nhlamulo ya wena. (2)

XITSHURIWA XA B: XIFANISO

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

[Xi huma eka: www.istockphoto.com]

- 1.13 Xana munhu wa A u tirha ntirho muni naswona a nga va a endlile yini? (2)
- 1.14 Xana u dyondza yini hi leswi humeelaka eka xifaniso lexi? (2)
- 1.15 U nga wu tsakela ntirho wa vanhu lavambirhi lava nga exifanisweni? Hlamula u ku: Ina kumbe E- e kutani u seketela nhlamulo ya wena. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA**XIVUTISO XA 2**

Hlaya xitshuriwa xa C laha hansi kutani u longoloxa tipoyinti ta NKOMBO u kombisa nkoka wo ya eka holideyi.

SWILETELO

1. Longoloxa NKOMBO wa tipoyinti hi marito LAMA NGA HUNDZIKI 70.
2. Nombora swivulwa swa wena ku suka eka 1–7.
3. Tsala poyinti YIN'WE eka xivulwa xin'wana na xin'wana.
4. Tirhisa marito ya WENA N'WINYI.
5. Kombisa ntsengo wa marito lama u ma tirhiseke ma ri endzeni ka swiangi emakumu ka nkomiso wa wena.

XITSHURIWA XA C**NKOKA WO YA EKA HOLIDEYI**

I swa nkoka ku va vanhu va tihumesa va ya eka tindhawu to hambanahamba ta le kule kumbe ta le kusuhi ku ya wisa. Van'wana va tsakela ku famba tanihi ndyangu, vanghana kumbe minhlangano yo hambanahambana. Van'wana va tsakela ku ya wisa eka tindhawu leti nga lo tititi, kasi van'wana va tsakela laha ku nga na pongo swinene. I mhaka ya kahle ku ya eku wiseni, endzhaku ko tirha swinene. Ku ya eku wiseni swi hunguta ntshikelelo lowu vangiwaka hi migingirilo ya masiku hinkwawo. Ku va eka tiholideyi swi antswisa vuxaka na ku amukelana exikarhi ka vanhu. Swi tele swilo leswi vanhu va swi dyondzaka loko va ri eka holideyi. Hakanyingi loko munhu a vuya eholideyini miehleketo yi vuya yi ri eka xiyimo xa kahle, a tlhela a va na mavonelo ya kahle ya swilo. Leswi swi endliwa hi ku va munhu a wisile kahle ekule na le kaya. Ku va vanhu va tihumesa swi engetela vutitshembi na ku va nyika ntokoto wo fana na ku khandziya xihahampfhuka kumbe ku kandziya xikepe. Loko vanhu va tihumesile va kota ku tiva mikhuva na mahanyelo ya tinxaka tin'wana. Ku ya eka holideyi swi endla leswaku munhu a va na mavonelo ya kahle ya vutomi. Ku tihumesa u ya bela hi moya a hi swa vanhu va xiyimo xa le henhla kumbe lava nga na timali. Swo lava ntsena ku kunguhata, ku titsonanyana, u hlayisa mali u tlhela u hlawula ndhawu leyi ringanaka xikhwama xa wena.

(Vutitumbuluxeri)

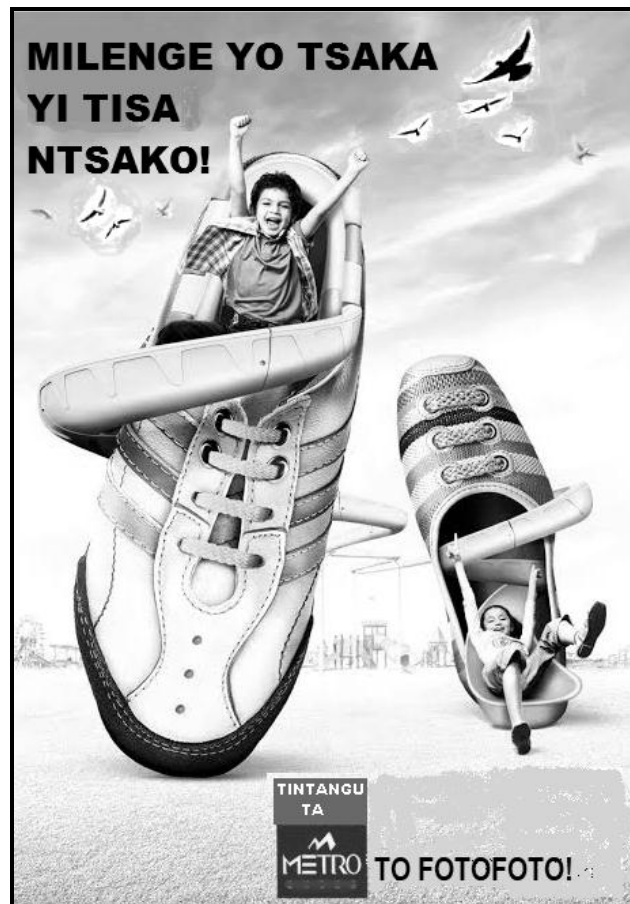
NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: RIRIMI EKA MBANGU

XIVUTISO XA 3

XITSHURIWA XA D: XINAVETISO

Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

[Xi huma eka: www.erf123.com]

3.1 Boxa vito ra nchumu lowu navetisiwaka? (1)

3.2 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti landzelaka:

Xinavetiso lexi xi kongomisiwile eka vana lava ...

- A rhandzaka ku tlanga va tshunxekile.
- B tshamaka va tsanile.
- C tshamelaka mavonakule.
- D rhandzaka xikolo. (1)

3.3 Xana mfungho wa rihlamari wu kombisa yini eka hungu ra xinavetiso hinkwaxo? (2)

3.4 Hi ku ya hi xinavetiso lexi i ncini xi endlaka leswaku milenge yi tsaka? (2)

- 3.5 Xana xifaniso xa vana xi seketela hi ndlela yihi marito lama nge, 'Milenge yo tsaka yi tisa ntsako!' (2)
- 3.6 Xana swinyenyana leswi nga emoyeni swi yimela yini eka xinavetiso? (2)

[10]**XIVUTISO XA 4: KU XOPAXOPA KHATHUNI**

Xiyaxiya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA E[Xi huma eka: www.cartoonstock.com]

- 4.1 Vula vuxaka lebyi nga kona exikarhi ka swimunhuhatwa leswi nga eka khathuni leyi. (1)
- 4.2 Hlawula nhlamulo yin'we eka leti landzelaka:
Calvin a nga va a wela eka malembe ya ...
- A 1 ku fika ka 3.
B 4 ku fika ka 10.
C 13 ku fika ka 16.
D 17 ku fika ka 18. (1)
- 4.3 Ku pfuleka ka nomo wa ximunhutwa xa A eka furemu ya 1 na 2 swi kombisa yini? (2)
- 4.4 Xana Calvin i n'wana wa mahanyelo ya muxaka muni? (2)
- 4.5 Calvin u vula yini loko a ku, 'Namuntlha a ri xangi kahle'? (2)
- 4.6 Kombisa nkoka wa ku va Calvin a kombela leswi a swi kombelaka eka fureme ya 1 na 2? (2)

[10]

XIVUTISO XA 5

- 5.1 Hlaya xitshuriwa lexi landzelaka kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA F

1	Mativandlela a a tiendlele vito eka vaaki va Sgodiphola. A va n'wi vona a ri munhu loyi a nga ta va pfuna hi swo tala loko va tshuka va ya rila hi swin'wana eka yena hikuva a a ri na vutivi byo anama. A a tirhile etifemeni to talanyana. Hi nkarhi wa nhlawulo wa bodo, se a a ri mudyondzisi esekondari ya kwala Sgodiphola, kasi hala tlhelo a a ha yisa tidyondzo ta yena emahlweni.	5
2	U lo yima hi milenge no ba mati leswaku tingwenya ti etlela Muhlohlonyi ku ka a kuma xitulu xa ku va mutshami-wa-xitulu loko ku fanela leswaku ku vekiwa Mativandlela. U vone leswaku ku nga landzeleriwi nawu wo tlakusa museketeri-wa-mutshama-wa-xitulu na leswaku ku nga endliwi nhlawulo hikuva a a ta dyiwa hi vhoti. Mativandlela a a hamba a khiriwa no monyiwa swi nga ha nyawuli. Na yena a a nga ri xikukwana, a a swi vona leswaku moya a wu ba wu ya kwihi, kambe a a nga dzinginiki no vilela a a nga vileli hi swona hikuva a a nga chavi nchumu. A a swi tiva leswaku a a tlula bodo hinkwayo hi vutivi, vhoti na hi dyondzo.	10 15

[Wu huma eka Mahlori, hi DR Maluleke]

- 5.1.1 Endla xivulwa xin'wana hi rito **tala**, kambe xi hambana na nhlamuselo lexi nga eka xivulwa lexi nga laha hansi.
- A va n'wi vona a ri munhu loyi a nga ta va pfuna hi swo **tala**. (2)
- 5.1.2 Yisa xivulwa lexi landzelaka eka tlhelo ra mpfumelo.
- U vone leswaku ku nga landzeleriwi nawu wo tlakusa museketeri-wa-mutshama-wa-xitulu. (2)
- 5.1.3 Nyika masivi lama faneleke ya marito lama dzwihatiweke eka xivulwa lexi nga laha hansi.
- A a swi tiva leswaku a a tlula bodo hinkwayo hi **vutivi, vhoti** na hi dyondzo. (2)
- 5.1.4 Tlhela u tsala xivulwa lexi nga laha hansi, u sungula hi rihlanganisi leri nga endzeni ka swiangi.
- Hi nkarhi wa nhlawulo wa bodo, se a a ri mudyondzisi esekondari ya kwala Sgodiphola. (**Kambe**) (2)
- 5.1.5 Xana xivuriso lexi landzelaka a wu ta xi tirhisa loko ku humelele yini?
- U lo yima hi milenge no **ba mati leswaku tingwenya ti etlela**. (2)

- 5.1.6 Hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti landzelaka laha hansi.
Vutivi byo anama swi vula vutivi byo ...
- A ndlandlamuka.
B tsana.
C kanganyisa.
D pfilungana. (1)
- 5.1.7 Yisa xivulwa lexi landzelaka eka vunyingi.
... na yena a a nga ri xikukwana ... (2)
- 5.1.8 Eka xivulwa lexi nga laha hansi, yisa rito leri tikisiweke eka rhavi ra xitwisiwo.
... no vilela a a nga vileli hi swona hikuva a a nga **chavi** nchumu. (1)
- 5.2 Xiyaxiya xifaniso lexi nga laha hansi kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka xona.

XITSHURIWA XA G: XIFANISO

Mina bolo ndzi **ngwenya**. Ndza **rhandzeka emisaveni** hinkwayo.

[Xi huma eka: www.gettyimages.com]

- 5.2.1 Nyika ntsongahato wa rito leri tikisiweke, tlhela u tsala xivulwa hi ntsongahato lowu u wu nyikeke.
Mina bolo ndzi **ngwenya**. (2)
- 5.2.2 Tsala xivulwa lexi nga laha hansi xi va eka nkarhi lowu nga hundza.
Ndza rhandzeka emisaveni hinkwayo. (2)
- 5.2.3 Kombisa ntirho wa xilandzi lexi tikisiweke eka rito 'emisaveni', eka xivulwa lexi nga laha hansi.
Ndza rhandzeka emisaveni hinkwayo. (2)

[20]

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 40
NTSENGO WA TIMARAKA: 80

